

Вебинар тақырыбы: Түйе малдарының жүн өнімділігін арттыру технологиясы

Мақсаты: Түйе малдарының жүн өнімділігін арттыру технологиясының маңызы мен болашағы.

Міндеттері:

- түйе жүнін өндірудің алғы шарттары;
- түйелердің жүнін қырқудың әдістерімен танысу;
- түйе жүнінің стандарттарының ерекшеліктері;
- иүйе малдарының жүн өнімділігін арттыру мүмкіндіктері.

Фермерлер үшін практикалық құндылығы

Түйе шаруашылығымен айналысатын фермерлер түйелердің тұқымдық, өнімдік және жүн өнімін бағалап, түйе жүнін өндіруді дамытуда тиімді қолданады.

ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ

ТЕЗИС	ЕГЖЕЙЛЕРІ
<p>Түйеден алынатын өнімнің бірі – жүн.</p>	<p>Түйе жүні технологиялық қасиеті жағынан сапалы және тоқыма өнеркәсібі үшін құнды шикізат. Құрамы жағынан түбіт жүн, ұзын талшықты және шуда болып бөлінеді. Түйе жүнінен тоқылған бұйымдар өте жоғары бағаға ие.</p>
<p>Түйе жүні өнімділігінің оның түріне, тұқымына, жынысына, физиологиялық жағдайына, сондай-ақ бағып-күтуі мен аймақтық орналасуына байланысты.</p>	<p>Ғылыми зерттеулер нәтижесінде бактриан тұқымдас түйелер аруана түйелерге қарағанда жүн өнімділігі молдау екені дәлелденген. Негізінен түйелердің жүн өнімділігі 3 жасына дейін көбейетіндігін, ал 4 жасында баяуланатындығын, содан кейін 5 жастан 9 жас аралығында бірқалыпты болатындығы анықталған. Еркек жынысты түйелер ұрғашы түйелерден жүн өнімділігі артық болады. Түйенің жүн өнімділігі оның физиологиялық жағдайына да байланысты. Буаз түйелер сауын түйелерден жүн өнімділігі 25-30% көп болады. Түйе жүні өзінің морфологиялық құрамы жағынан 3 түрлі талшықтардан тұрады: түбіт, аралық қылшық және қылшық. Негізінен түйе жүнінің түбіт талшықтарының деңгейі жалғыз өркешті түйелерде 84-94,5% болса, қос өркештілерде 93-95,3%, ал будандарда 93,2-97% болады.</p>
<p>Түйе жүнін қырку – еңбекті көп қажет ететін жауапты науқан.</p>	<p>Түйе жылына бір рет – көктемде қырқылады. Көктем айынан бастап түйенің жүндері ұяңданып көтеріле бастайды да, шудада ұсталып тұрады. Осы кезеңде көтерілген түбіт жүнді қолмен немесе тарақпен тарап жинамаса бірталай жүн (20-30%) шығынға ұшырайды. Түйелерді ауа райының бірқалыпты жылынған кезеңінде сәуір айының 2-ші жартысында қырқады.</p>

ТҮЙЕ ҚЫРҚУ

Егер түйе аз болса қой қырқатын қайшымен немесе өткір пышақпен қолмен күзейді. Ол үшін алдын-ала су себіліп тазаланған аулаға түйелерді тобымен кіргізіп, бір-бірден ұстап жығады да, аяқтарын байлайды.

Содан кейін бір жанын қырқады, болған соң түйені екінші жағына аударып, екінші жағын қырқады. Осындай әдіспен қырыққан кезде 2 жұмысшы күнделікті жұмыс уақыттарында 5 түйеден артық күзей алмайды.

Қолмен күзегенге қарағанда түйелерді тұрғызып қойып (күзеу станогында) қырыққанда күзеу мезгілінің уақытын қысқартуға, қырықтықшылардың жұмыс өнімділігін арттыруға және олардың жұмыстарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуге мүмкіндік туады. Бұл күзеу станогында қырықтықшылар түйелерді бекітіп, екі жағынан бірдей қырқып, қырқылған жүндерді жандарындағы қанар қаптарға салады да, келесі түйелерге ауысады.

1970-1990 жылдар аралығында көптеген түйе шаруашылықтарында осындай қашада әдейі түйе қырқымына арналып Ақтөбе ауыл шаруашылығы құрал-жабдықтар зауытынан шығатын ЭСА-6-200 электр машинасы өндіріске енгізілді. Осының арқасында еңбек өнімділігі 3-4 есеге артып, алынатын жүн өнімінің сапасы да едәуір өсті.

Түйе күзеуге ойлап тапқан әмбебап қаша да (түйе саууға, күзеуге және бонитировка жүргізуге) пайдалануға болады. Бұл қаша жұмысқа ыңғайлы, әрі жайлы болып, қызмет көрсететін 12 адам 3-4 адамға дейін кеміді. Қырқым науқаны біткен соң келесі кезеңде жүннің сапасын жақсарту мақсатымен түйелерді тоғыту қажет. Мұндай процестерді де механикаландырылған әдіспен жүргізу жұмысы жолға қойылды. Бұл агрегаттың да құрылысы күрделі емес, оларды қарапайым шеберханаларда жасап шығаруға болатындығы дәлелденді.

ТҮЙЕ ЖҮНІНІҢ СТАНДАРТЫ

Түйе жүнін төрт класқа бөледі: I биязы (жұмсақ), II қылшықты, III шуда, IV жабағы.

1) Биязы жүнге (I класс) негізінен қылшығы аз ұяң жүн жатады.

2) Қылшықты жүнге (II класс) ұяң жүні аз, қылшығы көп жүн жатады.

3) Шуда (III класс) ұзын, жуан және жіңішке қылшықтардан тұрады. Шудада ұяң жүн өте аз болады.

IV жабағы – тығыз ұйысқан жүн. Бұл жүнге бауырындағы ұйысқан жүн жатады.

Түйе жүні түсіне және ластану деңгейіне қарай да ажыратылады. Содан кейін оны белгіленген эталонға (класс, күйі, тазалық, т.сі) сәйкес буып-түйеді, таңбалайды және тасымалдайды. Жүн салынған қанарлардың сыртына кетпейтін бояумен таңба жасалады. Онда мыналар көрсетіледі:

- 1) Республикасы, өлкесі, облысы;
- 2) Дайындаған мекеменің аты;
- 3) Жүннің түрі;
- 4) Жүннің сапасы, күйі және тазалығы;
- 5) Қанардың реттік саны;
- 6) Қанардың салмағы;
- 7) Таза жүн шығымының пайызы.

Қалмақ және қазақы түйелердің, олардан алынған будандардың жүн өнімділігі

Түйе тұқымы және тұқымдық топтар	Жынысы	Жасы, жыл	n	M±m, кг
Қалмақ	еркек	6	3	11,7±0,45
	-/-	3	9	7,3±0,25
	-/-	2	7	5,0±0,17
Қазақы	еркек	6	8	11,1±0,95
	-/-	3	10	6,9±0,23
	-/-	2	10	4,8±0,20
	-/-	1	10	3,2±0,27
	ұрғашы	4-15	219	5,6±0,08
	-/-	3	12	4,3±0,29
	-/-	2	15	3,1±0,21
I ұрпақ буданы	-/-	1	22	2,8±0,32
	еркек	2	5	4,9±0,41
	-/-	1	6	3,3±0,32
	ұрғашы	2	7	3,4±0,30
	-/-	1	10	3,0±0,40

Қалмақ және қазақы түйелердің және олардың будандары жүндерінің морфологиялық құрамы, % (n-5 бастан)

Түйе тұқымы және тұқымдық топтар	Жынысы	Жасы, жыл	Құрамы, %		
			түбіт	аралық қылшық	қылшық
Қалмақ	еркек	6	84,6	9,5	5,9
	-/-	3	86,2	8,2	5,6
	-/-	2	87,7	7,3	5,0
Қазақы	еркек	6	89,3	6,8	3,9
	-/-	3	90,4	5,3	4,3
	-/-	2	91,7	4,2	4,1
	-/-	1	93,0	3,3	3,7
	ұрғашы	4-15	91,3	5,1	3,6
	-/-	3	92,8	5,0	2
	-/-	2	93,6	4,4	2,0
	-/-	1	95,1	3,2	1,7
	-/-	1	95,1	3,2	1,7
I ұрпақ буданы	еркек	2	90,1	6,8	3,1
	-/-	1	91,2	5,4	3,4

Әр жастағы түйелердің жүн талшықтарының жіңішкелігі (мкм)

Түйе тұқымы және тұқымдық топтар	Жынысы	Жасы, жыл	Талшық типтері		
			түбіт	аралық қылшық	қылшық
Қалмақ	еркек	6	28,8	44,2	69,6
	-/-	3	22,1	35,1	51,8
	-/-	2	20,6	32,8	50,7
Қазақы	еркек	6	26,4	41,0	64,2
	-/-	3	20,2	32,1	51,7
	-/-	2	19,1	29,2	48,2
	-/-	1	17,5	28,8	46,1
	ұрғашы	4-15	25,6	36,6	61,6
	-/-	3	19,7	30,1	50,2
	-/-	2	18,6	28,5	45,7
I ұрпақ буданы	еркек	2	17,2	28,4	44,7
	-/-	1	19,5	30,6	50,2
	-/-	1	18,2	29,2	48,8

КЕЙС

Қазақстанның оңтүстік-батыс аймағының 11 шаруашылығында аруана және қазақ бактриан түйелерінің жүн қырқуы зерттелді. Бұл ретте 6 шаруашылықта қазақ бактриан тұқымды түйелердің жүн қырқуы 1 бастан орта есеппен 6,1 кг, ал аруана түйелерінің жүнін қырқу 5 шаруашылықта 1 бас орта есеппен 2,9 кг құрайтыны анықталды.

Қазақ бактриан түйелерінің ішінде Каспий аймағының генотиптері – «Дастан Ата» ЖШС (6,4 кг), Балқаш аймағы – «ШӘА Қазбек-Бек» ЖШС (6,3 кг) және Арал аймағы – «Құланды» ЖШС (6,2 кг) және Қаратау-Мойынқұм аймағының ең аз генотиптері – «Қаракұр» СПК (6,0 кг) және «Бағдат» ШҚ (5,8 кг), Каспий аймағы – «Жаңа-Таң» ЖШС (6,0 кг).

Аруана түйелерінің арасынан Маңғыстау аймағының генотиптері – «Қарағантүбек» ЖШС (3,1 кг) және Арал аймағы – «Қорған НБ» (3,0 кг) және Арыс-Түркістан аймағының ең аз генотиптері – «Үсенов Н» шаруа қожалығы. (2,9 кг), «Гүлмайра» ШҚ (2,9 кг) және «Сыздықбеков А» ШҚ (2,8 кг).

Түйе өсіретін 11 негізгі шаруашылықта дәстүрлі көрнекі әдіспен түйе жүнінің түсінің ауырлығына баға беріліп, түйе жүнінің түсі қара қоңыр, орташа қоңыр және ашық қоңыр болып 3 топқа бөлінді.

КЕЙС

Сонымен қатар түйелердің қоңыр жабағы түсінің ауырлық дәрежесінің таралуы олардың тұқымына және аймақтық тиістілігіне байланысты емес екені анықталды.

Орташа алғанда, барлық популяцияларда түйелердің жүнінің қоңыр түсінің реңктерінің арақатынасы қою қоңыр 24,3-27,6%, орташа қоңыр 45,0-49,1% және ашық қоңыр 24,2-28,3% шегінде.

Алынған мәліметтер түйе табындарында ағартылған жүнге селекция жүргізілмейтінін және таралу Хайди-Вайнберг заңына сәйкес келетінін көрсетеді – 1:2:1.

Қоңыр түйе жүніндегі меланиннің үлесін анықтауға бағытталған зерттеу төрт топқа бөлінді: меланин мөлшері < 0,99%, 1,0-1,99%, 2,0-2,99%, > 3,0% жоғары.

Қою қоңыр түйе жүніндегі 3,0%-дан жоғары эумеланин мөлшері 40,0-53,4%, эумеланиннің мөлшері -20,0-33,3% аралығында 2,0%-дан 2,99%-ға дейін. Қара қоңыр жүнді эумеланин мөлшері 0,99%-дан төмен түйелердің жалпы санның елеусіз үлесі бар, ол 6,7-13,3% құрайды.

Орташа қоңыр түйелер меланиннің мөлшері бойынша келесідей бөлінді: 3,0%-дан жоғары 13,3-40,0%-да, 2,0%-дан 2,99%-ға дейін 20,0-40,0%-да, 1 0,0%-дан 1,99%-ға дейін 26,6-33,3%-да және 0,99%-дан төмен. 13,3-26,7% шегінде.

Түйелердегі ашық қоңыр түсті жүн, нарықта эумеланин мөлшері бойынша ең көп сұранысқа ие, регрессияға ие: 3,0%-дан 0-13,3%-ға дейін, 2,0%-дан 2,99%-ға дейін 6,7-20,0%-ға, 1,0%-дан 1,99%-ға дейін. % 26,7-46,7% ішінде және 0,99% төмен 33,3-53,3% шегінде.

Түйе жүнінің түстерін бағалау нәтижесінде 1,0%-ға дейінгі диапазонда ЕПР спектрометриясын қолданып тазартылған жүнді таңдау критерийі әзірленді және оңтүстік-батыс өңірінің әртүрлі аймақтарының базалық шаруашылықтарында қалаулы түрі қалыптасты. Қазақстан (кесте 10), бұл түйелердің жалпы табынындағы қалаулы түрлердің үлесі төмен (20,0-28,9%).

КЕЙС

ЕПР спектрометриясының таңдау критерийлеріне сәйкес ағартылған шаштары бар бөгеттердің ұнамды түрі

Шаруашылық	Есептелді, бас	Ұнамды түрі, %	Шаруашылық	Есептелді, бас	Ұнамды түрі, %
аруана			қазақ бактрианы		
«Усенов Н.»	45	24,4	«Құланды»	45	20,0
«Сыздықбеков А»	45	22,2	«Жана-Тан»	45	24,4
«Гулмайра»	45	24,4	«Достан Ата» ЖШС	45	28,9
«Қарағантүбек» ЖШС	45	22,2	«Бағдат»	45	20,0
«Қорған-НБ»	45	22,2	СПК «Қаракур»	45	22,2
барлығы	225	23,1	«ШӘА Қазбек-Бек» ЖШС	45	26,7
			барлығы	270	23,7

Осылайша, өндірілген түйе жүнін жеңілдету бойынша селекциялық және технологиялық жұмыстар үшін ЕПР спектрометриясын пайдалана отырып, түйелердегі жүн пигментациясын объективті бағалауды ұсынамыз.

ФЕРМЕРЛЕРГЕ ҰСЫНЫСТАР

1. Түйе жүнін арттыруда олардың тұқымына, жүн өнімділігіне, жүннің сапасына байланысты бағалау және тиімді типтерін таңдап алу.
2. Түйе жүнін қыркуда уақтылы іс-шаралар атқарып, күзектеу мамыр айының алғашқы 10 күндігіне арттырмай қырку қажет.
3. Қыркылған түйе жүнін стандарттарға сай сараптап, өткізуге дайындау қажет.
4. Түйе жүнінің түсін анықтауда ЭПР-спектрометрия әдісін қолдану тиімді және түйе жүнінің өнімділік есебін жүргізіп отыру.

«Оңтүстік-Батыс мал және
өсімдік шаруашылығы
ғылыми-зерттеу институты» ЖШС
Басқарма төрағасы

Эксперт

С.Ә.Қаныбеков

А.С. Тенлибаева